

Palia de la Orăștie: impactul izvoarelor asupra textului românesc. Cîteva aspecte

Roxana VIERU

Palia de la Orăștie, a sixteenth-century old text, represents the first translation in Romanian of the first two books of the Old Testament. The origins lie in a Hungarian text – Heltai’s Pentateuh – and a Latin text – Vulgata. It is then almost natural that the influence of the two should be represented in the Romanian translation at different levels. In this article, we analyze some of these traces in the vocabulary compartment by showing how words and structures can be ‘copied’ from one language to another.

A. Influența ambelor izvoare

1. Elementul lexical *hin* de origine ebraică a intrat în textul românesc prin intermediul celor două izvoare ale sale, în care se prezintă în aceeași formă; în plus, el nu mai este întâlnit în nici un alt text anterior sau posterior *Paliei*. Termenul are două ocurențe în text, ambele în același context. Fragmentul în care apare în traducerea românească este următorul: „Și cu un miel o a dzeacea parte de măsură de fănină de jimble, și cu a patra parte de **hin** de uloiu pisat, să fie mestecată, și a patra parte unui **hin** de vin pre jirtvă de hrană.” (*Ishod*, 29.40). Fragmentele corespunzătoare din textele paralele se prezintă în felul următor: „Es egyic barannyal egy tized semlye lisztet, egy *Hintöret* olaynac negyedrészéuel meg elegytötett, es egy *Hin* bornac negyed részét itali aldozattra.” - „decimam partem similiae conspersae oleo tunso quod habeat mensuram quartam partem *hin* et vinum ad libandum eiusdem mensurae in agno uno”.

2. *Sardonía* este o varietate de agat. Termenul apare în dicționare ca provenind, în limba română, din gr. *σαρδονίς*. Dacă, însă, analizăm *Biblia de la București*, text tradus din greacă, observăm că autorul ei nu a folosit, pentru desemnarea pietrelor prețioase, termeni grecești (așa cum sînt folosiți de către autorii traducerii din zona Banat-Hunedoara, cu un secol mai devreme). Se poate considera, ca atare, că, deși originea lexemelor desemnînd pietre prețioase (o mare parte a acestora cel puțin) este grecească, în limba română trebuie să fi intrat prin intermediul altor limbi. În cazul de față este vorba despre limba maghiară, după care s-a efectuat traducerea românească. În *Palie* apare în contextul: „den rîndul den primă era **sardonie**, paziia și smaracdiia” (*Ishod*, 39.10); în celelalte texte: „Az első rendbe vala, *Sardonix*,

Topasius es Smaragdus” - „in primo versu erat *sardius* topazius zmaragdus”. Se pare că nu s-a preluat din limba maghiară și sunetul inițial; fricativa *s* din incipitul lexemului a fost preluat de la cuvântul latin. Lexemul mai apare în textul românesc și în forma *șardie*: „în rîndul dentîniu **șardie**, topazie și smeragdie” (*Ishod*, 28.17); același paragraf în celelalte texte: „Az első rendbe legyen, *Sardonix*, Topasius es Smaragdus” - „in primo versu erit lapis *sardius* et topazius et zmaragdus”. Cuvîntul, prin fonetismele sub care se prezintă, trădează un amestec de influențe. În acest al doilea caz, lucrurile stau exact invers, căci aici prezintă fricativa *ș* la incipitul cuvîntului (ca în maghiară), dar nu prezintă grupul de sunete *-on-* (ca în latină).

3. Cuvîntul *setim*, care nu a mai fost întîlnit în nici un alt text românesc scris anterior sau posterior perioadei de apariție a *Paliei*, a fost inserat în textul bănățean-hunedorean sub influența exercitată de cele două izvoare. La origine, acesta era un cuvînt ebraic și desemna o anumită specie de stejar. În textul maghiar apare forma *Setim*, în textul românesc *șetim* (se înregistrează șapte ocurențe ale lexemului cu acest înveliș sonor). Cum pronunția cuvîntului ungueresc presupune și un sunet *ș*, e evidentă proveniența termenului întîlnit în *Palie*. Astfel, vom urmări în paralel paragrafele omoloage din cele două texte: „lemn de **șetim**” (*Ishod*, 25.5) – „*Setim* fă”, „Faceți o ladie den lemn de **șetim**” (*Ishod*, 25.10) – „Chinalyatoc egy Ladat *Setim*fabol”, „Fă și prăjine den lemn de **șetim**” (*Ishod*, 25.13) – „Chinaly rudakatis *setim*fabol”. Formele care trădează influența maghiară sunt concentrate în două capitole, cele cu numerele 25 și 26, iar mai departe se constată folosirea termenului cu formă latinizantă. Forma sonoră pe care o îmbracă – cu fricativa surdă *s* în locul fricativei surde *ș* – trădează influența latină. Așadar, a se vedea, în paralel, paragrafele omoloage din cele două texte implicate: „Oltariu încă fă de lemn de **setim**” (*Ishod*, 27.1) – „*facies et altare de lignis sethim*”, „face-vei și prăjine den lemn de **setim** oltariului” (*Ishod*, 27.6) – „*facies et vectes altaris de lignis sethim duos*”, „Fă oltariu și pre faptă de bună miroseală den lemn de **setim**” (*Ishod*, 30.1) – „*facies quoque altare in adolendum thymiana de lignis sethim*”, „lemn de **setim**” (*Ishod*, 35.24) – „*lignaue sethim*”.

4. Substantivul *topazie* (< gr. *τοπαζίον*), care înseamnă „topaz”, occură în contextele: „în rîndul dentîniu **șardie**, **topazie** și smeragdie” (*Ishod*, 28.17), „den rîndul den primă era sardonie, **paziia** și smaracdiia” (*Ishod*, 39.10) (cuvîntul *paziia* din al doilea fragment este aparent creat prin afereză). V. Arvinte precizează că, în greacă, *to* este articol neutru (Arvinte 2007:366) și, în acest fel, autorii au împărțit cuvîntul în două fragmente – din cauza unei interpretări greșite – considerînd cuvîntul *topaz* ca reprezentînd, de fapt, un substantiv și articolul său. Tot cu varianta scurtă se întîlnește lexemul și în *Psaltirea Scheiană* și în *Psaltirea coresiană* de la 1577. Nu se înregistrează nicăieri forma lungă, *topazie*. În celelalte texte: „Az első rendbe legyen, *Sardonix*, *Topasius* es Smaragdus” - „in primo versu erit lapis *sardius* et *topazius* et zmaragdus”, respectiv „Az első rendbe vala, *Sardonix*, *Topasius* es Smaragdus” – „in primo versu erat *sardius topazius* zmaragdus”. Termenii care denotă această piatră au, în ambele texte, forme

aproape identice; astfel, fiecare dintre aceștia pot să fi influențat termenul românesc.

5. Fricativa *ș* din finalul cuvântului *sicluș* trădează influența maghiară exercitată, și aici, asupra textului românesc. De origine ebraică, acest termen, care desemnează moneda de argint folosită de evrei, a intrat în *Palie* datorită textului lui Heltai, acesta, la rândul său, o traducere după un text ebraic. Elementul lexical mai sus menționat nu a mai fost întâlnit în alte texte românești din aceeași perioadă sau din perioada care a urmat traducerii bănățene. În *Vulgata*, lexemul își schimbă oarecum forma în cadrul paradigmei cazuale, pe când, în textul maghiar, forma fonetică rămâne neschimbată. Cu toate acestea, sunetul din inițiala cuvântului nu se explică prin influență maghiară, ci prin cea latină (dacă s-ar fi respectat întru totul echivalența cu textul maghiar, atunci primul sunet ar fi trebuit să fie tot *ș*). Astfel, vom reda, în cele ce urmează, câteva paragrafe în care apare termenul în discuție: „Tot iară oarecine în număr lăuntru se va lua, să dea giuimate de **siclus** după **siclușul** celui loc sfîjnt; **siclușul** iară face 20 de bani. Derept aceia darul Domnului fie giuimate de **sicluș**.” (*Ishod*, 30.13) – „Minden Kedig valaki à számba be vétetic, fél *siclust* adgyö à Szent helnec *siclusa szert*: A *Siclus* kedig húsz Gerat teszen: Ezokaert az Wrnac valo aiandoc legyen félsiclus” – „hoc autem dabit omnis qui transit ad nomen dimidium *sicli* iuxta mensuram templi *siclus* viginti obolos habet media pars *sicli* offeretur Domino”- (în primul caz ar putea fi vorba, de fapt, despre influența textului latin prin excelență, pentru că acesta nu cunoaște fricativa), „de-a treia sută de **sicluși**” (*Ishod*, 30.23) - „harmatfélszáz *siclust*” – „quingentos *siclos*”, „și cajie cinci sute de **sicluși**” (*Ishod*, 30.24) - „es Cassiat ötzáz *siclust*” – „cassiae autem quingentos *siclos*”.

B. Influența maghiară

B1. Lexeme

1. Termenul *efa* „unitate de măsură a capacității (utilizată, în special, pentru măsurarea volumelor de cereale)”, de origine ebraică, preluat apoi, prin intermediul traducerilor biblice realizate în diverse limbi, de diverse popoare, apare în textul lui Heltai – care este traducere directă după text ebraic – și de aici trebuie să fi trecut în textul românesc. Vom urmări pasajul corespunzător din cartea *Exodul* (*Ishod*) în paralel: „Gomerul iară a dzecea parte de **efa** era.” (*Ishod*, 16.36) - „A Gomer kedig az *Ephanac* tizedic resze.” În textul latin apare în forma *oephi*; rezultatul generat în română este mai depărtat ca sonoritate de varianta aceasta și identică celei din textul maghiar. Prin urmare, se pare că textul maghiar și-a exercitat influența în acest caz. Mai trebuie menționat și faptul că nici un alt text din perioada în care se înscrie *Palia* nu consemnează acest cuvânt.

2. Lexemul *gomer*, redă noțiunea de „unitate de măsură a capacității”. Termenul de origine ebraică a pătruns în textul românesc prin intermediul textului maghiar. El nu mai este înregistrat în nici un alt text din epocă. Dacă se compară fragmentele corespunzătoare din *Pentateuh*, *Vulgata* și textul bănățean-hunedorean, termenul în discuție este identic, formal, cu termenul regăsit în textul maghiar. Astfel:

„**Gomerul** iară a dzeacea parte de efa era” (*Ishod, 16.36*) – „A Gomer kedig az *Ephanac* tizedic resze” – „*gomor* autem decima pars est oephi”.

3. Cuvîntul *alean* a fost atestat prima dată în *Psaltirea Scheiană* (Kelemen 1971:234). *Alean*es, în schimb, nu a fost cunoscut decît abia în secolul al XVI-lea, perioada în care a fost tradusă și tipărită *Palia de la Orăștie*. Se poate ușor remarca lipsa de obișnuință a vorbitorilor de limbă română de a folosi chiar cuvîntul *alean* din faptul că există paragrafe care îl conțin și paragrafe în care apare cuvîntul *împotriva*, deși în izvorul maghiar occură același termen *el(l)en*: „cum în **aleanul** meu să nu greșești” (*Bitia, 20.6*) – „hogy én *ellenem* ne vétköznel”, „și va lăcui în **aleanul** a toți frații” (*Bitia, 16.12*) – „es minden ö atyafianac *elenekbe* lakic”, dar, mai încolo, traducătorii Paliei folosesc un sinonim: „care peșteră era **împotriva** Mambreei” (*Bitia, 25.9*) – „melly barlang Mambrenac *ellenebe* vala”, „și apoi protivitori va fi **aleaneșului** tău” (*Ishod, 24.22*) – „ellensége leszec à te *elensegidnec*”. Dar derivatul lui *ellen* are echivalent constant în textul românesc: „cine **aleaneșii** tăi ție în mînă au dat” (*Bitia, 14.20*) – „ki a te *ellensegidett*, kezedbe adta”, „și sămînța ta biruiască porțile **aleaneșilor** săi” (*Bitia, 22.17*) – „Es a te magod birya az ö *ellensegince* kapnit”, „Să vei tilni înainte boul sau asinul rătăcit al **aleaneșului** tău” (*Ishod, 23.4*) – „Ha à te *ellensegednec* el téuelyedet ökret, auagy szamarat elöl talalandot”.

4. Cuvîntul *tăroasă*, provenind din maghiarul *teréhbe*, derivat, la rîndul său, de la *tar* care înseamnă „greutate”, este folosit exclusiv pentru desemnarea femeilor însărcinate. Apare în contexte precum următoarele: „Răveca muiarea sa fu **tăroasă**” (*Bitia, 25.21*) – „es Rebecca az ö felesége *teréhbe* eséc”, „Căce fuii **tăroasă**?” (*Bitia, 25.22*) – „Miert éstem *teréhbe*?” „Lia fu **tăroasă** și născu un fecior” (*Bitia, 29.32*) – „Lea *terehbe* esec, s’fiat szule”, „Și iară fu **tăroasă**” (*Bitia, 29.33*) – „Es ismet *terehbe* esec”, „A treia oară încă fu **tăroasă**” (*Bitia, 29.34*) – „Harmadszoris *terehbe* eséc”, „A patra oară încă fu **tăroasă**” (*Bitia, 29.35*) – „Negyedszeris *terehbe* esec”. De altfel, cuvîntul are un număr covîrșitor de mare în planul traducerii românești. Deși cuvîntul de bază, *tar*, a fost atestat în texte românești cu mai bine de un secol și jumătate înaintea traducerii bănățene a cărților veterotestamentare, lexemul urmărit în lucrarea de față nu a mai fost atestat. Mai mult chiar, fiecărei ocurențe a cuvîntului în textul maghiar îi corespunde una în textul românesc (se găsesc în perechi). Așadar, în mod cert este vorba despre o influență maghiară la nivel lexical asupra textului românesc.

B2. Calcuri

5. Cuvîntul maghiar *kutfeig* sau *kütfeyet* a fost redat, în textul românesc, prin construcția *izvor de fîntînă* (*Bitia 21.19*). În limba maghiară, *kut* înseamnă „fîntînă”. Traducătorii trebuie să fi avut în vedere și faptul că *fej* înseamnă „cap, capăt, punct de pornire”, „punct de plecare” și l-au asociat, în acest caz, cu izvorul (de apă) – fiind în aceeași arie semantică (și conceptuală) cu fîntîna. În textul latin apare cîte un lexem simplu *fontem*, respectiv *puteum*.

6. Construcția *cîmp șes* calchiază o construcție maghiară. Paragrafului din *Palie* care o include – „tot pînă la Faraam pre **cîmp șes**, care iaste lîngă pustine” (*Bitia*, 14.6) – îi corespunde următorul paragraf în limba maghiară: „mind Pharânac *lapatz mezeyeig*, melly a puszta mellet vagyon”.

7. Un alt calc se regăsește în sintagma subliniată din următorul paragraf: „Ce Liecei era **ochii moi**” (*Bitia* 29.17), unde „moale” reprezintă primul sens al cuvîntului maghiar *lágy* întîlnit în *Pentateuhul* lui Heltai în același paragraf: „De Leanac *lágy szömei* valanac” (unde *szömei* „ochi” – varianta din limba maghiară actuală pentru singular nominativ: *szom*); al doilea sens al acestui cuvînt, și cel care interesează în contextul acesta, este cel de „apă moale, umoare apoasă” (în latină există cuvîntul *lippus* care are trei sensuri: unul de „urduros, cu scursori la ochi”, celălalt de „orbit, chiorît” și în cele din urmă cel de „zemos” – dar acesta se folosește numai atunci cînd se face referire la fructe). Interesează, deci, cuvîntul maghiar care dezvoltă două sensuri, dintre care unul prezintă un grad mare de generalitate, iar celălalt este un sens cu o arie semantică restrînsă. Calculul constă în îmbogățirea lexemului *moale* cu încă un sens, pe care limba română nu îl permitea.

8. O construcție nefirească pentru limba română este întîlnită în paragraful 18.10 din *Bitie*: „Sara **după spate de după** ușa cortului”. Normele limbii române nu permit o astfel de exprimare, ea fiind considerată tautologică. În mod cert, ea s-a realizat ca urmare a influenței lingvistice exercitate de o structură firească unei alte limbi. În același loc, în textul maghiar se consemnează: „Sara kedig hata möget a satorayataya”, în care *kedig hata* și *möget* exprimă aceeași noțiune: „în spatele, dinapoi”. Deci autorii români au realizat un calc după maghiară, căci în textul latin nu se folosește o astfel de construcție, din aceeași rațiune pentru care nu se poate folosi în limba română.

9. Sînt utilizate, adesea, construcții perifrastice în locul substantivelor simple (prin calchiere): „**păstoriu de dobitoace**” (*Bitia*, 46.32) (după mag. *Barom pasztoroc*), „**loc de lăcuită**” (*Bitia*, 47.11) (după mag. *lako helt*), „**tăiatul împregiur**” (*Ishod*, 4.26) (după mag. *környülmetelkedesert*), „**văzătoriu de vise**” (*Bitia*, 37.19) (după mag. *alom lato*), „**purtătoriu(ui) de grija casei**” (*Bitia*, 43.16/19) (după mag. *háza gondgyaviselöienec*, respectiv *haza Gondgya viselyöiehöz*).

C. Influența latină

C1. Lexeme

1. *Onihinos* (< gr. *óvυς*, -*υχός*) desemnează piatra semiprețioasă onix. În cele ce urmează, vom releva contextual variantele formale cu care este înregistrat în *Palie*, în paralel cu fragmentele corespunzătoare – din textele maghiar și latin: „piatră scumpă **onihinos**” (*Bitia*, 2.12) - „*Onix* neui draga köuet” - „*lapis onychinus*”, „Să iai și doo pietri de **onihinos**” (*Ishod*, 28.9) - „*vévy két onix köuetis*” - „*sumesque duos lapides onychinos*”, „piatră de **onichinos**” (*Ishod*, 25.7) - „*onix köuet*” - „*lapides onychinos*”, „de **onichinos** pietri” (*Ishod*, 35.9) - „*onix köueket*” - „*lapides onychinos*”. Este un cuvînt ce apare doar în *Palie*. Aspectul sonor pe care îl are este

identic cu cel al lexemului în limbile greacă și latină. De aceea, se va ține seama, pentru încadrarea termenului într-o categorie și de celelalte cuvinte aparținând aceluiași câmp semantic (al pietrelor prețioase și semiprețioase) și despre care am constatat, cu ocazia altor studii comparative, că au pătruns în acest text românesc (și nu în limba română) prin filieră maghiară sau latină și nu direct din limba greacă. Așadar, înclinăm să credem că apariția acestui cuvânt (complex semantic și sonor) în textul românesc se datorează, de asemenea, influenței unuia dintre izvoare, mai exact *Vulgatei* (termenul românesc este identic, formal, cu cel din limba latină).

2. Un cuvânt ce nu se mai întâlnește în nici unul dintre textele din secolul al XVI-lea este verbul **vă**, provenind din verbul latin *vadere* și care înseamnă „a merge”. Pentru toate contextele în care apare în *Palia de la Orăștie*, acest verb își regăsește corespondentul și în *Vulgata*. El are puține ocurențe (comparativ cu celelalte lexeme care redau aceeași realitate) și este folosit numai la imperativ: „**Vă**, derept aceia, și adună într-una bărbații lu Izdrail” (*Ishod, 3.16*) – „*Vade*, et congrega seniores Israel”; „Zise Etro lui: **vă** cu pace!” (*Ishod, 4.18*) – „Cui ait Iethro: *Vade* in pace!”; „Zise și Domnul lu Moisi în Mediian: pasă și **vă** iară în Eghipet!” (*Ishod, 4.19*) – „Dixit ergo Dominus in Median: *Vade*, et revertere in Aegyptum!”, „Și dzise Domnul cătră Aron: **vă** înaintea lu Moisi în pustie!” (*Ishod, 4.27*) – „Dixit autem Dominus ad Aaron: *Vade* in occursum Moysi in desertum!”, „**Vă** la faraon mîne demîneață” (*Ishod, 7.15*) – „*Vade* ad eum mane, ecce!”.

3. Un alt cuvânt care nu mai este întâlnit în nici un alt text din perioada în care a fost tradusă *Palia*, dar care este folosit de către autorii acesteia, este substantivul *locșor*. El provine din termenul latin *loculus*, un termen polisemic ce întrunea următoarele sensuri: „loc mic, colțisor”, „lădiță, cutie, casetă, mobilă cu sertare”, „sicriu”, „compartiment la o iesle”. Sensul pe care cuvântul îl cunoaște în textul românesc este acela de „sicriu, coșciug”: „Și-l unseră pre el cu aromat și-l puseră în Eghipet într-un **locșor**” (*Bitia, 50.26*) – în latină „conditus aromatibus repositus est in *loculo* in Aegypto”. Cuvântul este folosit în textul românesc în virtutea influenței pe care textul latin o exercită asupra acestuia.

4. Există în *Palia de la Orăștie* o serie de cuvinte folosite cu un sens care s-a pierdut în timp; astăzi, deși ele există în vocabularul activ al limbii române, au cu totul altă semnificație. Unul dintre ele este și cuvântul *ceateră*. Etimonul său este latinescul *cithera* (vezi DER, CADE). Însă Al. Ciorănescu (în DER) menționează că termenul este un dublet de la *chitară* (care provine din neogreacă: *χίταρα* sau din italianul *chitarra*) și de la maghiarul *citera* care a generat în limba română vorbită în zona Transilvaniei un fonetism precum *țiteră* (care înseamnă „vioară”). Astăzi, termenul este un regionalism și înseamnă „vioară”. În latină el însemna „orice instrument cu patru coarde, nu neapărat vioară”. Cu sensul acesta general este preluat și de autorii *Paliei*. Aici, lexemul apare în următoarele contexte: „acela au fos[t] tatăl celor ce cîntă în **ceateri** și în cimpoi” (*Bitia, 4.21*), respectiv „cum să te petreacem cu veselie și cu cîntece, cu glas de tîmpene, și cu glas de **ceateră**?” (*Bitia, 31.27*). În latină: „ipse fuit pater canentium *cithara* et organo”, respectiv: „ut

prosemerer te cum gaudio, et canticis, ad tympanis, et *citharis*?”. Pentru a reda noțiunea de „instrument cu coarde”, în textul maghiar s-a folosit termenul *hegedő*.

5. Cuvântul *fringe* este folosit în două capitole succesive cu două sensuri diferite, dintre care doar unul îl mai reținem astăzi. Lexemul este de origine latină, iar asocierea formă – sens pe care o întâlnim astăzi este urmașă a verbului latin *confringo*. Un verb apropiat ca formă și ca sens este, în limba latină, verbul *effringo*. Traducătorii *Paliei de la Orăștie* au redat amândouă aceste verbe latinești prin același lexem, pe care l-au considerat polisemantic (având în vedere apropierea destul de mare dintre cele două sensuri). Ei nu au luat în considerare și faptul că verbele latinești se foloseau, în general, dar și în cazul particular al textului *Vulgatei*, în contexte diferite, cu sensuri specifice (chiar dacă, așa după cum s-a menționat anterior, ele sunt apropiate). Astfel, prima ocurență a verbului este atestată în paragraful 22.2 din *Ishod*: „Iară să vor prinde furul **frîngînd** sau săpînd casa”. În paragraful corespunzător din *Vulgata* este folosit verbul *effringo*: „Si *effringens* fur domum, sive suffodiens fuerit inventus”. Sensul acestui verb este acela de „a săpa pe dedesubt”, „a submina ziduri”. Același verb apare și în paragraful 23.24 din *Ishod*: „și chipurile lor **să frîngi**”. În paragraful corespunzător din *Vulgata*: „et *confringes* statuas eorum”. Verbul are sensul de „a distruge, a sparge, a zdrobi”. Tot cu sensul al doilea este folosit verbul *fringe* și într-un context ca: „cealea ce-ai **frînt**” (*Ishod*, 33.12), dar omologul său în textul latin este verbul *frego*: „*quas fregisti*”.

C2. Calcuri

6. O mențiune specială trebuie făcută în ceea ce privește substantivul abstract *frăție* întâlnit în două paragrafe succesive. În primul caz este vorba despre „frăție de sînge”: „cum feciorului domnu-mieu să iau fată den **frăția** lui” (*Bitia*, 24.48), în cel de-al doilea despre „frăție de cruce, stabilită între buni prieteni”: „a face cu domnu-mieu **frăție** cu credință” (*Bitia*, 24.49). Textul maghiar se folosește de doi termeni distincți pentru a marca diferența: *attyafianac*, respectiv *baratsagot*. În latină, în schimb, în ambele contexte apare cuvântul *filiatris*. Prin urmare, și în acest caz, autorii români au efectuat traducerea prin prisma textului latin.

7. O dovadă de calc sintactic se regăsește în fraza „**rîs au făcut mie** Dumnezeu, cum tot varecine va auzi, rîde-va cu mine” (*Bitia*, 21.6). În prima propoziție, calcul sintactic se împletește cu cel lexical, căci verbul *a rîde* se folosește în conjuncție cu verbul *a face*. Această expresie, neobișnuită pentru limba română, este traducerea neadaptată a construcției latine: „*Risum fecit mihi Deus*”.

8. Un alt calc sintactic se regăsește în propoziția „că **temi pre Dumnezeu**” (*Bitia*, 22.12), după fragmentul latin: „*quod times Deum*”. În latină, verbul se construiește cu acuzativul. Limba română primește, după acest verb, un complement indirect în acuzativ, dar o formă de acuzativ care ar corespunde ablativului latin. Or, pentru că verbul latin nu acceptă un astfel de caz, traducătorii români nu l-au folosit nici ei, în schimb au introdus un acuzativ.

9. *Arcum*, termen latin, prezintă în limba de origine trei sensuri: „arc”, „curcubeu”, „arc (de cerc)”. Cuvântul a generat, în limba română, lexemul **arc**. În *Palia de la Orăștie* el intră în contexte ca: „**arcul** meu voi pune în nuori” (*Bitia*, 9.13), „vedea-vor **arcul** meu în nuori” (*Bitia*, 9.14) sau „derept aceia va fi **arcul** meu în nor” (*Bitia*, 9.16). Sensul pe care îl dezvoltă termenul în fiecare dintre aceste contexte este acela de „curcubeu”. În *Pentateuh* apare cuvântul *iyemet* „arc”, „arc de cerc”. Având în vedere faptul că în maghiară există un termen distinct prin care se denumește curcubeul, se poate trage concluzia folosirii aceluși termen cu sens metaforic (gândindu-ne la comparația care se poate realiza între unealta vânătorului și realitatea celestă). În limba română s-a realizat o calchiere după cuvântul latin; românii cunoșteau unealta numită *arc* – există în text mai multe ocurențe ale acestui cuvânt cu sensul expus anterior – și o denumeau ca atare. În schimb, este puțin probabil să fi denumit curcubeul prin acest termen, astfel că singura explicație plauzibilă a folosirii cu acest sens, în text, a termenului rămîne ipoteza calchierii.

10. Un calc lingvistic întîlnim și în capitolul următor, în paragraful 9.5: „mîne va **face** Domnul acest cuvînt pre pămînt”, unde are loc același fenomen al translării unui cuvînt prin sensul cel mai general în locul celui particular. Textul latin prezintă faptele în felul următor: „*Cras faciet Dominus verbum istud in terra*”. Verbul *faciet* are un spectru semantic foarte larg; sensul său general este acela de „a face”, însă, el înseamnă și „a pune în practică” sau „a săvîrși”. În contextul dat, sensul potrivit este cel mai puțin general, dar traducătorii români nu au înțeles să folosească un lexem care să exprime exact sensul din contextul amintit și au folosit lexemul care-l moștenește pe *facio*. În limba română, verbul are, de asemenea, un complex de sensuri, însă nu îl cuprinde și pe cel impus de context. Lucrurile sunt mai simple în ceea ce privește *Pentateuhul* lui Heltai. În maghiară, semantismul cuvîntului *chelekedi* este precis, astfel că nu s-ar putea face nici un fel de confuzie la traducere. În textul maghiar, fragmentul corespunzător este formulat astfel: „Holnap chelekedi az WR ezeket è földet”: „Mîine va înfăptui Dumnezeu aceasta pe pămînt.”

11. În limba latină există adjectivul *excelsa* care redă noțiunea de „înalt”. Termenul este polisemantic. Aceeași formă redă atît ideea foarte generală de „înalt”, cât și pe aceea de „superior (calitativ), nobil”. În contextul *in manu excelsa*, sensul pe care adjectivul îl dezvoltă este cel restrîns, de „superior”. Traducătorii români ai *Vechiului Testament* au expus sfîngaci această formulă latinească, redînd acea noțiune prin adjectivul *înaltă*, impropriu în contextul dat: „Ce ei era eșîți afară în mîna **înaltă**” (*Ishod*, 14.8). Servili unuia dintre textele după care s-a realizat traducerea, autorii au îngreunat înțelegerea mesajului biblic.

Bibliografie

Arvinte, Vasile; Caproșu, Ioan; Gafton, Alexandru; Guia, Sorin, 2005, *Palia de la Orăștie* (1582). Textul, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

- Bela Kelemen, *Cu privire la începuturile influenței maghiare*, Extras din „Cercetări de lingvistică”, XVI, 1971, nr. 2 [= B. Kelemen– Începuturile influenței maghiare...]
Biblia hebraica ex recensione Aug. Hahnii cum Vulgata interpretatione latina, [Summtibus Ernesti Bredtj](#), 1868
- Candrea, I. A., Densusianu, Ov., 1907, *Dicționar etimologic al limbii române*, București, Atelierele grafice SOCEC & COMP., SOC. ANONIMĂ [= CADE]
- Dicționar maghiar-român*, Editura Carocom, București, 2005
- Gafton, Alexandru; Arvinte, Vasile, 2007, *Palia de la Orăștie (1582). Studii*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași [= Al. Gafton – PO2 – pentru prima parte a studiului; V. Arvinte – PO2 – pentru partea a doua a studiului]
- Guțu, Gheorghe, 2003, *Dicționar latin – român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București
- Király Francisc, 1990, *Contacte lingvistice*, Editura Facla, Timișoara
- Király Francisc, *Fonetica istorică și împrumuturile lexicale*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXI, 1970, nr. 3
- Palia de la Orăștie*, ediție de text îngrijită de Viorica Pamfil, Editura Academiei, București, 1968
- Szili Péter; Csillag Imre, 2002, *Dicționar român – maghiar, maghiar – român*, Editura Steaua Nordului, Constanța